

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ
МИНИСТРЛІГІ**

Л.И.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Уииверситеті

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛНКИ
КАЗАХСТАН**

Евразийский национальный Уииверситет им. Л.Н. Гумилева

**ISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

L.N. Gumilyov Eurasian National University

**«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚЫТАЙТАНУ ҒЫЛЫМЫ:
ТАРИХЫ, БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ»**

алықаралық ғылыми-тәжірбнелік конференция материалдары

10 қазан 2014 ж.

**борник материалов международной научно-практической
Конференции**

**«КИТАЕВЕДЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ:
ИСТОРИЯ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»**

10 октября 2014 г.

**Proceeding of the international scientific practical
Conference**

**«SINOLOGY IN KAZAKHSTAN: HISTORY, PRESENT
AND FUTURE»**

10 october 2014

АСТАНА

СЭТ 16АА172 12098-90001

УДК 93/94 (510)
ББК 63.3 (5 Кит)
Қ 18

Редакциялық алқа төрағасы – Сыдықов Е.Б., т.ғ.д. профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі

Редакциялық алқа:

Қасқабасов С.А. – ҚР ҰҒА академигі, ҚР Мемлекеттік сыйлықтың лауреатты
Ахметов Ә.Қ. – ф.ғ.д., профессор
Жарқынбекова Ш.Қ. – ф.ғ.д., профессор
Мұқаметханұлы Н. – т.ғ.д., профессор
Кайыркен Т.З. – ф.ғ.д., профессор
Ли Сичаң – ф.ғ.к., доцент
Бірімқұлова Г.Ө. – аға оқытушы

Қ18 Қазақстан Республикасы Астана қаласы Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде 2014 жылдың 10 қазан айында өткен Қазақстандағы қытайтану ғылымының негізін салушылардың бірі, филология ғылымының докторы, профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайрағкері, Қазақстан жазушылар одағы Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының иегері, ШЫҰ «Жібек жолы: гуманитарлық ынтымақтастық» сыйлығының иегері, ақын, аудармашы, қытайтанушы ғалым Дүкен Мәсімханұлының 50 жылдық мерейтойына арналған «Қазақстандағы қытайтану ғылымы: тарихы, бүгінгі мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Астана: Л.Н Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2014.- 222 б.

ISBN 978-601-301-192-9

Бұл жинаққа «Қазақстандағы қытайтану ғылымы: тарихы, бүгінгі мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияға қатысушылардың баяндамалары топтастырылған. Мұндағы еңбектердің денінде негізінен Қазақстандағы қытайтану ғылымының дамуы және болашағы, қытай тілі мен әдебиетін оқытудың өзекті мәселелері, Қазақстан-Қытай елдері қарым-қатынасының тарихы, даму болашағы сөз болады. Сондай-ақ жинақтағы баяндамалардың біразы қытайтанушы ғалым, профессор Д.Мәсімханұлының азаматтық болмысы мен шығармашылығын қаузаиды.

Мақала мазмұнына автор жауапты.

УДК 93/94 (510)
ББК 63.3 (5 Кит)

ISBN 978-601-301-192-9

МАЗМҰНЫ

I Бөлім. Профессор Д. Мәсімханұлы және оның шығармашылығы

Қасқабасов С. Азамат	4
Сұлтанов Қ. Қазынадан қазылса інжу-маржан	10
Айтұлы Н. Арынды жырдың алкүреңі	15
Мырзақанов Ж. Сегіз қырлы, бір сырлы.....	22
Алпысбаев Қ. Азагтықтың алтын арқауы.....	27
Әділхан Ы. Алтынның ыстық буындай.....	31
Дүйсенғазин С. Дәнекер.....	40
Ынтыханұлы Қ. Тәржіманың тарланы.....	43

II Бөлім. Қытай дәстүрлі мәдениеті мен әдебиетінің мәселелері

Әбдәли Ш. Күрделі билингвизмнің (көстілділік) артықшылығы және оның ашылымдары	52
Ахметбек Г., Қойбақова А. Бо Ян және оның шығармаларының ерекшеліктері	58
Жылқыбекұлы Б. «Күңгірт олең» қытай поэзия тарихындағы ерекше бір құбылыс.....	64
Әбиденқызы А. Қытай және қазақ тілдеріндегі тыйым сөздердің лингвомәдени ерекшеліктері.....	71
Абдурақын Н. Жаңа заман Қытай әдебиеті.....	77
Шәріпхан М. Қытай әріптерінің пайда болуы мен дамуы жөнінде қысқаша шолу.....	81
Құлманова Қ. Қытай фэн-шуй мәдениетінің Қазақстанда таралуы мен әсері	84
Жапарова А. Ба Цзинь и его творчество	88

III Бөлім. Қытай тілін зерттеу мен оқытудың өзекті мәселелері

Әбиденқызы А. Қытай тіліндегі тұрақты сөз тіркестерін(чэнъюй) қазақ тілді аудиторға оқытудың ерекшелігі мен әдістемесі	92
Бірімқұлова Г. Қытай тілі аудармасының түсініктемесі.....	97
Аксёнова И. Қытай тілін оқыту барысындағы жоба әдісі.....	102
Керімбаев Е. Қытай тіліндегі дағдылы тіркестер-гуань юн юйдің шығу тарихы және қалыптасу үдерісі.....	105
Нығыманова Д. Қытай тіліндегі тұрақты тіркестердің бейнелік-аялық негізі.....	110
Ақбархан Д. Қытай тіліндегі сөз мағынасының даму өзгеру үрдісі.....	121
Шалдарбекова А. Бастаушы және орта деңгейлі студенттерге қытай иероглифтеріноқыту әдістемесі	127
Шаяхмет Ж. Қытай-қазақ тілдеріндегі түр-түстерден пайда болған сөздерді салыстыру	132
Искакова М. Қытай тілі мөлшер сөздерінің оқыту әдістемесі мен практикасы.....	137
Цзинь Бейлей. Қытай тілін оқыту барысында туындайтын мәселелер	142
Ахат Нұргелді. Қытай-қазақ тілдеріндегі жануралар туралы тұрақты сөз тіркестерін салыстыру	145

ЖАҢА ЗАМАН ҚЫТАЙ ӘДЕБИЕТІ

Аурақын Нұрхалық - Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға ғушысы. Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы.

В этой статье описываются события связанные с новой эпохой китайской литературы в начале XX века, основная тема данной статьи формирование новой китайской литературы.

Ключевые : Новое время, эстетика, Ун Ян, бай Хуа, Жун Хуаминго.

This article describes the events of a new area of Chinese literature in the beginning of the XXth century.

words: New times, aesthetics.

Жаңа заман қытай әдебиеті және көне заман қытай әдебиеті деген түсінік барша қытай танушыларға ортақ түсінік. Жаңа заман қытай әдебиеті дәуірлік сәттерге байланысты Бай Хуа(白话)әдебиеті. Қытай жаңа әдебиеті- қытай қазіргі әдебиеті, қытай осы заман әдебиеті болып бөлінеді. Жаңа заман қытай әдебиеті ол заманның ғана әдебиеті емес, ол қытай тілінде шығарма жаза алатын кез-келген ұлттық тіліне аударылған шетел шығамаларын да қамтиды. 20ғасырдың 20 жыл- бастап қытай әдебиетінде қатты өзгеріс болды, заман өзгерді, құн көз қарасы, өмір, нымы, өмірге көзқарасы түбегейлі жаңарды. 1917жылдан басталып әдебиет нымы басталып, Бай Хуа 白话 ны негіз еткен жаңа қытай әдебиеті қалыптаса бастады, 文言 ды негіз еткен көне қытай әдебиеті де болды. Жаңа қытай әдебиетінің нымы үш ерекшелік ол; мәдениеттілік, эстетикалық, заманауилық осы қасиеттер арқып қытай әдебиетін бір жүйеге келтірді [8,186]. Жаңа заман қытай әдебиетінің нымы бойынша төмендегі алты кезеңге бөліп қарастыруға болады. Бірінші кезең: жаңа әдебиетінің басталу кезеңі (1898-1916). Осы кезеңде, жаңа заман қытай әдебиетінен адамзат өркениеті, эстетикалық көрініс таба бастады, бірақ бұл кездегі қытай әдебиетінің тілі түсініксіз болды. Кейінгі «Бай Хуа 白话» қозғалысы болып кішкене нымында тазару пайда болды.1898жылы Чиу Ианлияң Ун Ян 文言 жоғалтайық, Бай Хуаға көшейік деген ұран тастады.1913жылы қытай уақытша үкіметі Жун Хуаминго нымын істірлігі барша қытайлық фонетика мамандарын жинап үлкен бас қосу жасады, оны иероглифтардың оқылуын бірлікке келтіру мәселесін жан-жақты талқылады. Олар әдебиетті бір тұтастандырды. Бұл кезде проза, Сан ун жақсы жазылды, драма тоқыраған еді. Лиян Чүйчау- дың «жаңа демократия» деген уранымен нымы заманауилық бағыт көрініс берді. Міне осы кезден бастап қытай жаңа заман әдебиеті басталды. [8,36-416]

Екінші кезең: бұл кезең қазіргі заман қытай әдебиетінің қалыптасу кезеңі (1917-жылдан басталады. Бұнда адамзат өркениеті, эстетика мәселелері Лу Шүн шығармаларынан бастап, сонымен бірге оған ілесе Жоу Зорын, Жоу Зычин қатарлы «Сан Ун» жазудың нымы пайда болса, Шүй Жымо, Ун Идо қатарлы ақындар бұрынғы ақтанлақты нымы. Осы кезеңде көптеген әдеби топтар мен әдеби журналдар әр түрлі мерзімді журналдар пайда болып, әдебиетті реформалау жөнінде Ху Шы және Чин Дучю қатарлы авторлардың мақалалары «жана жастар» журналында жарияланды. «Жаңа жастар» журналы «кісілік құқық, теңдік, еркіндік» деп урандатумен болды. Олар 1917 жылғы нымы қазаи төңкерісінен әсерленген Ли Дажау атты қаламгер Марксизімді қытай әдебиетіне алып келді, ол арт-арт артынан мақала жазып үгіттеді, қытайда комунизм желісі осылай әдеби ағымдар қалыптасты. Артынша Жоу Зорын, Шүй Дишән қатарлы авторлардың бастауында «әдебиетті зерттеу қоғамын» құрылып оған 170 жазушы мүше болды. Олар проза, пэзия айлық журналы жарққа шығып, жапты 132 сан шығарды. Го

Моро бастаған қаламгерлер Токио қаласында «тапқырлау» қоғамын құрып шет әдебиетін жан сала аударды, әсіресе батыстың философиялық ойларын өте көп аударды осылай реалистік, романтикалық, заманауилық жаңа заман қытай әдебиеті шыным қалптасып үлгірді. Үшінші кезең: қазіргі заман қытай әдебиетінің кемелденген шағы. (1928-1949) Бұл кезде адамдық өркениет пен эстетикалық талғамды жазу бары жоғарлады, әдебиет өз әлінше кемелдене түеті, Мау Дүн, Ба Жин, Чын Сүцун, Ли Ж катарлы прозиктер мен Сау Ю сынды атақты драма майталмандары төбе көрсетсе, Чипан деген Сан Ун жазушысы да көп жазды. Бейжіндік және Шанхайлық әдебиетші әдебиеті Тай уақытына Бао Жиннің өмірінен көп жазды. Қытай әдебиетінің Жомытудың әңгімелері естік адамның есінде қалды. 40 жылдарда «батыс өмірінде» ұббы қалыптасып поэзия шарқтау шынына шықты, ал Лау Шы прозада өз тапты. Осы кезде әдебиетте екі түрлі жол болды, саяси әдебиет және таза әдебиет жіктелді. 30 жылдарда прлатарияд әдебиеті болса 40 жылдарда азаттық әдебиеті саясиленбаған әдебиет бұл кезде қалмады, алайда таза әдебиет халық арасында өз сақтала берді. Төртінші кезең: Бұл кез қытай әдебиетінің бұрылыс кезеңі болды. (1949- әдебиеттегі адамзат өркениеті, эстетикалық көріністе орасан зор өзгеріс болды. Адамдарда өзгеріс әрқашан орынға шықты, руханият екінші орында тұрды. , саясат барлық әдебиеттің өзегі болды. Жазушының барлығы «қызыл» әдебиет айналды. Мәдениет төңкерісінің алдындағы «қызыл» әдебиет «стиқяли құдайшы» әдебиетке көшті. Осылай эстетикадан арылып ежелгі қытай әдебиетіне ұксап қалды мазмұнды жаңа заман әдебиеті қалыптасып, бір жүйеге бағынғып әдебиет әлсіреді мақтау мен белгілі бір шеңбердің ішінде тұншықты, 1957 жылдан кейінгі әдебиеті тоқырады, оны жер асты әдебиеті деп атады. [7,41-506] Бесінші кезең: Бұл кез осы қытай әдебиетінің дамыған кезеңі. (1976-1989) 1985 жылдан бастап қытай жаңа әдебиеті ерекше бір қарқынмен дамыды, осы кезеңде «жаралы әдебиет» «қайталай әдебиеті» «реформа әдебиеті» сияқты барыстарды бастан өткерді де өте тез жаңа әдебиеттегі «құдай»дың орнына «менді» ауыстырды. Осылай адамдық өркениетті жо сатыда жаза бастады. Осыдан кейін 1985 жылы «тамырын іздеушілер» «заманданғыштар» «алда жүргендер» қатарлы әдеби ағымдар мен үрдістер қалыпта Міне осылай жаңа заман әдебиеті қатты өзгеріп жаңарды, батыстың құндылықта дәріптеу әдебиетте төмендеп, өз үлгілік төркінін қайта тапты, ежелгі кіс құндылықтарды дәріптей бастады, астамсыған «мен» нің орнына кішірейген «м ауысты. Демек бұл кезең қытай әдебиетінің өзегіне қайта оралған кезеңі, эстетика жаңа , еркін ойлау келіп, әдебиет шынымен де ішкі төңкерісін басынан өткерді, өлеңдерде алуан формаға енді, әдебиет шындап өз міндетін атқара бастады. Алтыншы кезең: кезе қытай әдебиетінің модарнистік көп бағдарлы (1989-2012) кезеңі. Логика ойлаудың дамыған кезеңі, бұнда 20 ғасырдың 90 жылдарында адамдарда тұтыну. (нарықтық) көзқарасы әдебиетте сан алуан түрде ене бастады, 21 ғасырда тұты көзқарасы нақтылы бағытқа, бір үйектілікке қарай ойысты. 1992 жылдан бастап қып базар экономикасын қатты қолға алды, осылай әдебиетте нарыққа мықтап бейімдел әдебиет құн көзқарасын дәріптейтін сан алуан бағыттағы шығармалар жазылды. Бүгін қытай жаңа әдебиеті «риалистік әдебиет», «жаңа дәуір әдебиеті», «әйелдер әдебиеті» «келешек әдебиеті» деп сан-саққа бөлінді. риалистік әдебиет пен фантастикалық әдебиет бір-бірімен қатты аралысып кетті, бүгінде әдебиетте тұтыну, құн (нарықтық) көзқарас төмендеп кетті. Енді міне ғалам тар әдебиеті өте жақсы қалыптасты, бұл әдебиет кемшілгі, жазба тілдің орынын ауыз екі тіл басып барады, тіпті «бизнес және шенеулік әдебиеті» қалыптасуда. Бірақ адамдық өркениет, эстетика төмендеді деуге келе қойма Шетелде тұратын қытайлық жазушылар әлемі де қалыптасты, сонымен бірге Тайуан Шян Ган, Макау әдебиетінде бой көтерді. [7,51-616] Миң патшалығының тұсынан баста батыс миссанерлері қытайға дін тарата бастады, 1840 жылығы опын соғысынан кейін дін тарату тіптен күшейді. 1875 жылы қытайдан 120 студент шетел асып батыс мәдениетін ғылымын игере бастады. Ендігі кезекте миссанерлер мен шетелде оқыған қытай

батыс кітаптарын жан сала аударуға кірісті. Осылай қытайдың дәстүрлі оккыға ұшырап, тоқрау күйінде болды, қытайлардың ойлау, дүние танымында да болды. Ян Фу 严复 (1854-1921) бастаған шетелде оқыған аудармашылар даму теориясы», «әуелгі байлық», «тайпалық құқық», «қоғам шежіресі», «Му Лы теориясы», «әйгілі ілімнен аз сөз» қатарлы бірталай батыс тарыды. Әсіресе Дарвиннің «біртіндеп даму теориясы» қытай қоғамына қатты Бірнеше мың жылдық тарихқа ие «Күн Зының Ру Жия» ағымы өздігінен [28-356] Артынша Лин Шу 林纾 (1852-1924) «茶花女 Чайшы қыз» атты ударып, елді елең еткізді. Жалпы осылай 160 тан астам шығарма қытай тіліне . Демек бұл қытай қоғамының астам кестенін шығарып әдебиетті жаңартып, ы өз түбірінен алыстатты. Бұлар жаңа саяси және батыстың философиялық үгіттеді. Бұл шығармалар жаңа лексикалық тілге бай болып, поэзияда пайда бола бастады. Жас акындар поэтикалық фольклорлық шығармаларды тмен жаңғыртуға тырысты. Бұның басында 黄遵宪 Хуан Зунчиян акын (1848- ы, ол "Мен қалай сөйлесем, солай жазамын. Ескі ережелер мені соқыр ете деп айтты. [3,32-366] 1895жылдың қысындаЛиң Чичау 梁启超(1873-1929), Шия арлы қаламгерлер Бейжінде бас косып өлеңді жаңарту мәселесін талқылады. ір шеттен кірген кірме созден олеңді тазарту жағын басты назарға алды. і Хуан Зунчиян «аузымнан не шыкса соны жазамын» деп ең алғашқы болып і жазуды дәріптеді, оның «бүгін қоштаспа» атты өлеңі ең алғашқы жаңа өлең лады. Түсініксіз жазылатын ескі өлеңдей емес, қарапайым түсінікті ұғынықты зылды, онда дәуірлік жаңашылдық, жаңа рух, жаңа леп байқалды.1917жылы нда Ху Ши(1891-1962) атақты акын ол «жаңа жастар» журналына «әдебиет ының толқыны» атты мақала жазып, жаңаша өлең жазудың 8 түрлі ережесін артынша 1920жылы наурыз айында Ху Ши қытай жаңа заман әдебиет ы алғашқы болып «Тас лақтыру» атты қыр жинағын жарыққа шығарды. Бұл де жазылған өлең басқа акындарды тамсандырды, осыдан кейін Жоу Зорын, Каң 396-1958), Лю Дабай(1880-1932) қатарлы акындар жаңаша өлең жаза 919жылы Го Мороның «Самұрық жыры», «Қаракшының әні» қатарлы жаңа оқырманға жол тартты.1920жылы жаңа өлең жинақтары деген кітап баспадан ұғаи Ху Ши, Лю Банноң, Жоу Зорын, Каң Байчин, Го Моро қатарлы 15акынның енді. 1922жылы Үй Пиньбоның «Қысқы кеш» Каң Байчинның «Шөптер» атты актары жаң өлең үлгісімен жазылып «Тас лақтыру»атты әдеби ағым калыптасты. аңа заман прозасы Лин Шу 林纾 (1852-1924) «茶花女 Чайшы қыз» атты ан кейін қаламгерлер проза жазуға үлгі ала бастады. 1902жылы Лияң Чүйчау да «жаңа проза» журиалын ашып 42 сан шығарды, жаңаша проза жазудың жолын ылы көрсетті. Осыдан кейінгі жеті жылда әдеби журналдардың саиы 20ға ы. Барлығыда жаңа демократиялық бағытты ұстанды. Бұның арты мәдениет ына ұласып, қытай қоғамы жаңара бастады. Уан Гоүй 王国维(1877-1927) жаңа биет теориясын қалптастырды. Артынша «көбелек прозалық» тобы және «сенбі залық» топтары құрылып шығарма жаза бастады. [7,26-296] Жаңа қытай да 1916жылы маусым айнда 陈衡哲 Чын Хыңжы(1890-1976) атты Ху Нан і жазушысы Ша Фи деген қалам атпен жазған қытай жаңа заман әдебиетіндегі ең Бай Хуа тілімен жазылғын«Бір күн» атты әңгімесінде Америкадығы ердің бір күндік өмірін өте тамаша суреттеген. Бұл жазушы ел есінде таныс емес ің «себезгілеген жаңбыр» атты әңгімелер жинағы бар. 陈独秀 1915 жылы кте «Жаңа жастар» журналын ашты. Батыстың философиялық журналдарын , елге батыстық демократия мен батыстың қоғамдық ой-санасын, құндылықтарын келді. 1917 жылы акпан айында 陈独秀 «Әдебиет реформасының теориясы» атты ан жазды. Мұнда ол әдебиетке 3 түрлі идея, реформа ұсынды.

Осы жылы 胡适 «жаңа жастар» журналында өзінің «жаңа әдебиеттік бағыт» ғылыми бас мақаласын жазды. [3,56-616] Одап кейін Лу Шүн 1918 жылы мамыр айы шыққан «Жаңа жастар» 4-ші, 5-ші нөмірінде 白话 тілінде екінші болып жазған «狂人日记» есалаңның естелігі», «孔乙己 Күн Ижи», «药 дәрі» тағы басқа әңгімелерін жазды. 1917 жылы монархия құлағаннан кейін 1917 жылы классикалық тексттен бас тартып, тілі 白话-ны қабылдауды ұсынған қозғалыс дами бастады. 1917-1927 жылдарда әдебиетті аудару ағымы таралды, отандық поэмалар, эсселер, әңгімелер мен бір иьесалар "жаңа мәнерде" жазылды. Жаңа әдебиеттегі романтикалық бағыт алдыға ша оның ең басты өкілі Лу Шүн(鲁迅) болды. 1918 жылы «Жаңа жастар» жу редакциясы 李大钊, 刘半农, 胡适, 周作人, 鲁迅, 徐志摩 және т.б қатарлы жазушылар толықты. Осылайша «Жаңа жастар» журналы атаулы жылдың 18 мамырында хал тілге толығымен көшті. Осы журнал төңірегінде 3 түрлі зиялылар: коммунист зиялылар – аристократтық зиялылар, сонымен қатар буржуазиялық зиялылар келді. Д зиялылар 1919 жылы 4 мамыр күні жастарды 天安门-ға алып шыққан еді. империалистік қимылды жойып, жаңа мәдениетпен әдеби төңкерісті жандандыруд тартты. Осыдан бастап, Қытай әдебиеті мен мәдениеті пролетаризмнің қажеті үшін жасау керек деген демократия мен кісілік құндылықтар мәселелерін көтерді. Осыдан жаңа әдеби ұйымдар, газет – журналдар арт-артынан жарық көрді. [5,36-416] Міне XIX ғасырдың алғашқы жартысындағы қытай әдебиеті шыт жаңарды, жаңа әдебиеті қалыптасты.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. 浓 德乐主编。中国现当代学（上册）北京：《高等教育出版社》，-1986-376 页
2. 浓德乐主编，中国现当代学（下册）北京：《高等教育出版社》，-1986.-350 页
3. 王自立主编，中国现当代学（上册）//北京：《高等教育出版社》，-2006.-
4. 王自立主编，中国现当代学（下册）//北京：《高等教育出版社》，2006.-18
5. 胡达什，萨伴什主编。中国现当代学（上册）上海：《伊犁师范学院出
1999. 480 页
6. 胡达什，萨伴什主编。中国现当代学（下册）上海：《伊犁师范学院出
1999. -496 页
7. 袁行霈主编。中国文学史//北京：《高等教育出版社》，-1988.-456 页
8. 曹万生主编，中国现代汉语文学史。2010.-756 页